

Баштанник О.В.

Новий інституціоналізм у політико-інституційній парадигмі: конкретизація змісту поняття та параметрів дослідницької стратегії

Розвиток нового інституціоналізму сприяє трансформації традиції епістемологічної концептуалізації політико-інституційної теорії як цілісної парадигми. Його характеризує застосування полідисциплінарного комплексу підходів до аналізу норм, структур та процесів, які мають значення на різних рівнях організації політичної спільноти.

Ключові слова: інститут, інституція, новий інституціоналізм, політико-інституційна парадигма, дослідницька стратегія.

и процессов, которые имеют значение на разных уровнях организации политического сообщества.

Ключевые слова: институт, институция, новый институционализм, политико-институционная парадигма, исследовательская стратегия.

Development of new institutionalism promotes the transformation of epistemology conceptualization of political-institutional theory tradition as the complete paradigm. It characterized the usage of multidisciplinary approaches to the analysis of complex regulations, structures and processes that are relevant to the different levels of political community.

Key words: institution, institution (as a rule), new institutionalism, political-institutional paradigm, research strategy.

УДК 321

Баштанник О.В.,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Развитие нового институционализма способствует трансформации традиции эпистемологической концептуализации политико-институционной теории как целостной парадигмы. Его характеризует применение полидисциплинарного комплекса подходов к анализу норм, структур

Визначення логіки розвитку політико-інституційної теорії в рамках утвердження єдиної парадигми надає змогу трактувати різні її напрями як результат еволюційних перетворень теорії та поєднати їх в одну широку наукову течію. Це стосується як розроблення нових гіпотез у рамках політико-інституційної парадигми, так і суттєвого оновлення методологічного арсеналу інституціоналізму політичної науки. Важливо зрозуміти, яким чином у новому інституціоналізмі (як частині комплексної дослідницької стратегії політико-інституційної парадигми політичної науки) фіксуються трансформації загальної теорії інституціоналізму політичної науки. Необхідно також конкретизувати особливості, що дозволяють ідентифікувати розроблення з використанням досить різноспрямованих традицій аналізу як складника окремої аналітичної програми.

Новий інституціоналізм базується на комплексній методології дослідження – учені прагнуть довести конкретні гіпотези через використання різноманітних можливостей наукового обґрунтування аналітичних висновків. У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників – таких як Дж. Марч та Й. Олсен, Г. Петерс, П. Холл та Р. Тейлор, Л.Л. Бунецький, А.Ф. Колодій, А.С. Романюк, О.І. Зазнаєв, П.В. Панов, С.В. Патрушев та ін. – знаходить своє відображення його загальна евристична спрямованість. Але загальноприйнятого усталеного підходу щодо бачення сутності нового інституціоналізму як складової частини цілісної політико-інституційної парадигми ще не було сформульовано.

Мета статті полягає у конкретизації змістовного наповнення поняття нового інституціоналізму та

основних параметрів його дослідницької стратегії. Ця мета реалізується через виконання таких завдань: 1) уточнити змістовну сутність нового інституціоналізму як одного з напрямів політико-інституційної парадигми політичної науки; 2) виокремити теоретико-методологічні особливості, що характеризують специфічні ознаки дослідницької стратегії нового інституціоналізму.

Новий інституціоналізм на початку свого становлення був тісно пов'язаний із дослідженням трансформаційних процесів у політичних системах, що стали на шлях демократичного транзиту. Виявилося, що ці процеси вимагають більш поглибленого аналізу, ніж той, що провадився досі в руслі розроблень транзитології чи теорії модернізації. Дослідження, концептуальна основа яких формується в період 70–80-х рр. ХХ ст., Д. Аптер, погоджуючись із більшістю, визначає як початок теоретизації у неоінституціональному руслі із притаманною їй широтою дисциплінарного, методологічного та емпіричного базису побудови новітніх дослідницьких розроблень [6, с. 53]. Як указує Ф.М. Кирилюк, під час визначення етапів розвитку власне компаративістики вчений торкається загальної проблеми наступності в еволюції наукової теорії. Вона розуміється Д. Аптером як перенесення окремих аспектів старого в нову якість, завдяки чому відбувається забезпечення інтегральності і цілісності прогресу наукового аналізу [6, с. 53]. Новий інституціоналізм доцільно розглядати саме з такої позиції – як прояв тенденції наступності у внутрішній еволюції політико-інституційної парадигми політичної науки, оскільки він визначається вченими як один із її напрямів. Інституційна теорія нового інституціоналізму виводить політичну науку на

новий рівень методологічного статусу, закріплюючи міждисциплінарний тип досліджень як таких, що сприяють напрацюванню нового наукового знання про світ політичного.

Новий інституціоналізм є найбільш наближеним до сучасності комплексом підходів дослідницької стратегії політико-інституційної теорії, розроблення в руслі якої ведуться вже майже чотири десятиліття – від часів публікації у 1984 р. статті Дж. Марча та Й. Олсена «Новий інституціоналізм: організаційні фактори в політичному житті» [14]. У цій роботі вчені прагнули обґрунтувати ключову ідею нового інституціоналізму – інститути можуть розглядатися і досліджуватися як достатньо автономні актори політики. За твердженням Дж. Марча та Й. Олсена, політика як така є укоріненою в історії та культурі, проте інститути все ж володіють певним ступенем незалежності власних організаційних якостей від швидкоплинних суспільно-політичних процесів [8, с. 12]. Як у структурній, так і в нормативній площині інститути здатні нав'язувати цим трансформаціям власну логіку розвитку, яка може бути скерована різноманітними чинниками неполітичного характеру: від калькуляції прагматичної раціональності до слідування історично сформованим традиціям. Наприклад, проблематика процесів інституціоналізації за демократичного транзиту, що активно розроблялася в теоріях модернізації, посткомуністичних трансформацій, сприяла актуалізації питання про чинники впливу на основні параметри цих процесів.

Під час аналізу посткомуністичних трансформацій С.М. Єлісеєв, екстраполюючи положення теорії економічної конкуренції Д. Нортона на політичну систему, визначає як зацікавленого у збереженні власних інтересів гравця державу, а правилами конкурентної гри називає параметри виборної та партійної системи [3, с. 75]. Запозичене спершу економічною наукою, а потім і політологією з теорії ігор схематичне уявлення акторів взаємодії (зокрема політичних) як учасників певного роду гри, що прагнуть отримати контроль за правом встановлювати та змінювати її правила, акцентує на ще одній характеристиці нового інституціоналізму – особливості реалізації індивідуальних інтересів у рамках інституційних обмежень постають як рівноправний об'єкт вивчення. Інститути володіють здатністю створювати формальні та неформальні обмеження на шляху реалізації тих інтересів, що несуть загрозу для їх існування і розвитку в певному напрямі та середовищі. Дослідниця Е. Остром стосовно визначення характеристик простору існування інституту ввела поняття арени взаємодії, яка включає в себе ситуацію взаємодії та характеристику її акторів [1, с. 8]. Водночас характер як нормативної, так і структурної організації політичного життя в системі здатний створювати перепони для конструювання правиль-

ної арени взаємодії – нормального взаємовпливу середовища та інститутів або, навпаки, полегшувати дію деструктивних факторів на формування політичного курсу інститутами.

Новий інституціоналізм на початку його утвердження (а подекуди і на сьогодні [9; 15]) часто характеризували швидше як критичну орієнтацію стосовно пояснення ролі суспільних інститутів у теоріях політичної науки та інших галузях знання, але не як окрему дослідницьку стратегію політичного аналізу [7, с. 9]. Проте посилена критика, яка мала місце на ранніх етапах його розвитку, виконувала важливу мету – завдяки використанню іноді складно поєднаних між собою концептуальних положень у новому інституціоналізмі підкреслити роль взаємозалежності між індивідами та політичними інститутами [15, с. 738]. Дослідницька стратегія, що використовується вченими в цьому напрямі політико-інституційної парадигми політичної науки, дозволяє досягти такого рівня прогресу в інституційній теорії – концептуалізується диференціація інститутів, що розуміються як правила гри, та організацій, функціонування яких задається цими правилами. Обидва феномени структурують соціальне життя, є тісно взаємопов'язаними, але нормативні конструкти феномена інституту володіють пріоритетним значенням стосовно політичної організації його буття [2, с. 53]. Таким чином, саме трансформація правил поведінки, які становлять сутнісну основу інституту, повинна спричинити видозміну його організаційної структури.

Нові правила поведінки виникають у процесі становлення та тривалого відтворення практик взаємодії індивідів щодо регулювання відносин у певній сфері суспільного життя. Відбувається поступова неформальна інституціоналізація цих практик, які можуть не співпадати з політичним курсом формальних інститутів. У такому разі організаційна структура інституту або трансформується і приходить у відповідність до нових норм, або деформується через співіснування у єдиному організмі відмінних норм та процедур. Особливе місце тут посідає вплив історичних процесів на сутність інституційних трансформацій та середовище їх перебігу – залежність від попереднього неефективного вибору може ускладнювати або робити неможливими бажані чи необхідні характер, масштаб та швидкість інституційних змін [12, с. 955–956]. З одного боку, це стабілізує інституціональну систему та сприяє встановленню наступності у владних відносинах, з іншого – призводить до розриву між розвитком суспільних відносин та системи їх регулювання, що є причиною використання неформальних практик взаємодії акторів політики.

Як зазначає С. Белл, оформлення в політичній теорії нового інституціоналізму у 80-х рр. ХХ ст. знаменувало собою остаточне повернення катего-

рії «політичний інститут» у науковий аналіз після «поведінкової революції» 60–70х рр. [10]. Утім у новому інституціоналізмі дослідження поведінки індивідів не відкидається повністю – формулюється концепція логіки відповідності, яка полягає в тому, що інститути в певному сенсі наділяють силою та конструюють політичних акторів (зокрема персоналізованих), що може робити їх більш або менш здатними діяти відповідно до певних приписів [11, с. 4]. Загалом у розвідках про використання цієї дослідницької стратегії вченими вважається, що діяльність індивіда зумовлена двома основними мотивами: логікою очікуваних наслідків та логікою відповідності [12, с. 949–952]. Перша з них полягає в укладенні домовленостей між акторами, які додержуються раціональних стратегій контрактної взаємодії щодо розподілу певного типу ресурсів та благ, а друга характеризує прагнення бути відповідними у своїх діях до певних правил, які на основі соціальних кодів визначають роль та місце актора у політичному процесі [12, с. 954–955]. Застосування логіки відповідності щодо інтерпретації поведінки актора в інституціональній системі є одним із ключових параметрів концептуалізації політичного інституту як правила поведінки – інституції.

Саме правила визначають відповідність дії певним зразкам, тих, хто вказує на цю відповідність, а також традицію інтерпретації поведінки. Таким правилам слідує, тому що визнають їх як правильні, очікувані та легітимізовані роллю, ідентичністю, приналежністю до певної групи або спільноти, етикою, практикою та очікуваннями інститутів [13, с. 1–7]. Тобто політичні інститути є тими каналами, які нормативно закріплюють та організаційно структурують вплив правила на поведінку акторів, визначаючи систему покарань та заохочень за дії, спрямовані проти функціонування інституту або на його відтворення. Теза про те, що інститути мають значення (як об'єкти дослідження), може бути розширена до твердження про те, що цього значення їм надає усталеність регулятивної ролі та деяка незалежність від конкретно індивідуального буття [16, с. 4–5]. Однак наділити політичний інститут такими якостями можуть лише індивіди у процесі колективної, специфічним чином оформленої політичної діяльності на конкретному історичному проміжку часу, що вказує на залежність характеристик структур та норм від епохи їх конституалізації в інституціоналізованих практиках суспільно-політичної взаємодії. При цьому колективні рішення не є простою сумою індивідуальних стратегій вибору тих чи інших практик, оскільки вони формуються під організаційним тиском інститутів [8, с. 10]. Політичні інститути також розглядаються вченими як незалежні актори політики із притаманними їм цілями та інтересами.

Необхідно зазначити, що майже мультиплікаційне зростання кількості досліджень, котрі позна-

чаються як розроблені в рамках нового інституціоналізму політико-інституційної парадигми політичної науки, часто викликає скептицизм стосовно співмірності їх емпіричної бази, методологічних орієнтирів та валідності висновків. Деякі вчені відзначають, що цей напрям інституціоналізму, окрім твердження про значимість та автономність інститутів, спирається переважно на принципи аналізу і концептуальні інструменти економічної теорії за раціоналізованого визначення ролі індивіда в соціальних процесах [4]. Ці аспекти на сьогодні мають місце в окремих його версіях та справді були більш значимі на початку розвитку нового інституціоналізму в політичній науці, який спричинили трансформації в концептуальній основі економічної теорії. Окрім цього, спостерігаються певні прояви неконгруентності вихідних постулатів теорії і результатів їх концептуалізації. Наприклад, коли здійснюється аналіз інституціональних трансформацій через посилення на феномен залежності від обраного шляху, вдається більшою мірою пояснити механізм укріплення стабільності в політичній системі [5, с. 17]. Проблемним у новому інституціоналізмі залишається виокремлення безпосередньо тих факторів, які в конкретній ситуації здійснюють регулювання поведінки акторів у просторі дії інституційних обмежень, а також велика кількість різноманітних тлумачень сутності інституту, які досить важко синтезувати в комплексне деталізоване визначення [16, с. 5–6].

Утім навіть поверхневий розгляд критики дослідницької стратегії нового інституціоналізму ілюструє лише той факт, що у цьому напрямі інституційного аналізу за фасадом вихідних гіпотез не завжди видається можливим розгледіти глибинні мотиви реалізації стратегій вчених. Так, засновники цього напрямку політико-інституційної парадигми політичної науки Дж. Марч та Й. Олсен наголошують, що практично вся діяльність учених-інституціоналістів в узагальненій схемі спрямована на визначення того, яким чином пов'язані нормативні надіндивідуальні регулятори поведінки, результати особистісного процесу пізнання та соціальний контроль у проектуванні індивідами інститутів і забезпеченні їх функціонування [11, с. 20]. Звісно, що для реалізації подібного роду досліджень необхідним є не лише розширення безпосередньо предметної сфери аналізу, методологічного інструментарію (часом із використанням підходів із біології, психології, економіки та ін.), а також переструктурування наявної теорії та встановлення нових логічних зв'язків між її елементами. Різноманіття в концептуальних побудовах вчених надає цій дослідницькій стратегії необхідного аналітичного простору та деталізації для осмислення політичних феноменів у сучасному світі, які перебувають у тісному зв'язку з розвитком суспільно-

економічних процесів на різних рівнях їх перебігу.

Таким чином, новий інституціоналізм можливо визначити як дослідницький напрям політико-інституційної парадигми політичної науки, аналітичні пріоритети якого полягають у застосуванні широкого комплексу міждисциплінарних підходів до аналізу норм, структур та процесів, які впливають на перебіг реалізації владних відносин на різних рівнях організації політичної спільноти. Використання характерної для нового інституціоналізму дослідницької стратегії дозволило досягти такого рівня прогресу в інституційній теорії – концептуалізується диференціація інститутів, що розуміються як правила гри, та організацій, функціонування яких задається цими правилами, при цьому індивіди визначаються впливовими учасниками політичних процесів у рамках інституційних обмежень.

Дослідницька стратегія нового інституціоналізму розвивається в рамках певних евристичних параметрів, що розкривають його як специфічний напрям у політичній науці та дозволяють провести дослідження, що охоплює необхідні аспекти емпіричної реальності, і сформулювати висновки, які максимально відповідають фактам дійсності:

1) для аналітика мають значення всі можливі фактори впливу на політичний процес та навіть неструктуровані складники інституційної політичної системи держави, які можуть бути вивчені науковим чином;

2) завдяки концептуальному спадку політологічних дослідницьких програм біхевіоризму та постбіхевіоризму в аналітичний простір політико-інституційної теорії потрапляє індивід як самостійний суб'єкт політики;

3) в інституційних студіях не відкидається значення ідеологічного аспекту сутності явищ та процесів політики (які є важливими), але теоретичні розроблення переважно здійснюють критичний аналіз впливу цього чинника на предмет дослідження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Айвазова С.Г. Институционализм и политическая трансформация России / С.Г. Айвазова, П.В. Панов, С.В. Патрушев и др. – М. : РАН, 2005. – 41 с.

2. Бусыгина И.М. Общественно-политический лексикон / И.М. Бусыгина, А.А. Захаров. – М. : МГИМО ; Ун-т, 2009. – 276 с.

3. Елисеев С.М. Выйти из Бермудского треугольника: о методологии исследования посткоммунистических трансформаций / С.М. Елисеев // Полис. – 2002. – № 6. – С. 71–82.

4. Єремєєва Н.В. What is new in new institutionalism? / Н.В. Єремєєва // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : збірник наукових праць. – Вип. 14. – Х., 2008. – С. 75–79.

5. Зазнаев О.И. Вторая молодость «долгожителя»: концепт «политический институт» в современной науке / О.И. Зазнаев // Проблемы политической науки. – Казань : Центр инновационных технологий, 2005. – 154 с.

6. Кирилюк Ф. Методологія компаративного аналізу політики Девіда Аптера / Ф. Кирилюк // Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії». – 2010. — Вип. 1. – С. 47–59.

7. Патрушев С.В. Институционализм в политической науке / С.В. Патрушев // Институциональная политология: Современный институционализм и политическая трансформация России. – М. : ИСП РАН, 2006. – 600 с.

8. Патрушев С.В. Институциональная политология: четверть века спустя / С.В. Патрушев // Современные институциональные исследования: состояние, проблемы, перспективы. – 2009. – № 3. – С. 5–19.

9. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці / А. Романюк. // Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки». – 2006. – Вип. 9. – С. 190–199.

10. Bell S. Institutionalism: Old and New / S. Bell [Electronic resource]. – Access mode : <http://espace.library.uq.edu.au/eserv.php?pid=UQ:9699&dsID=Institutionalism.pdf>.

11. March J.G. Elaborating the “New Institutionalism”/J.G.March,J.P.Olsen//WorkingPaper.–2005.– № 11. – 28 p.

12. March J.G. The Institutional Dynamics of International Political Orders / J.G. March, J.P. Olsen // International Organization. – 1998. – Vol. 52. – № 4 (Autumn). – P. 943–969.

13. March J.G. The logic of appropriateness / J.G. March, J.P. Olsen // Working Paper. – 2009. – № 4. – 28 p.

14. March J.G. The new institutionalism: organizational factors in political life / J.G. March, J.P. Olsen // The American Political Science Review. – 1984. – Vol. 78. – № 3 (September). – P. 734–749.

15. McGinnis M.D. Rebellion, Religion, and Rational Choice Institutionalism: Towards an Integrated Framework for Analysis / M.D. McGinnis [Electronic resource]. – Access mode : <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=534142&fileId=625444>.

16. Peters G.B. Institutional Theory: Problems and Prospects / G.B. Peters // Political Science Series. – 2000. – № 69. – 28 p.